

АКТУАЛІЗАЦІЯ ВЛАСНИХ ІМЕН У КАЗКОВОМУ ДИСКУРСІ

О.В.Бока, Т.В.Барсук

Стаття присвячена власним іменам, функціонування яких у казковому дискурсі є необхідною умовою для повного розкриття змісту та окремих аспектів тексту. Вибір власного імені для позначення певного предмета чи певної особи є важливим, оскільки саме цей процес дає змогу найкращим чином визначити всі аспекти позначуваного онімом слова. Актуалізація власних імен у казковому дискурсі дає змогу осмислити специфіку тексту.

Актуальність роботи за обраною темою обумовлена тенденцією комплексних досліджень у сучасній лінгвістиці. Питаннями ономастики займалися такі вчені, як В.С. Виноградов [1], І. Желєзняк [2], Е.С. Отин [3] та інші. Однак до цього часу немає єдності щодо визначення деяких ключових питань. Вивчення таких мовних одиниць, як оніми, дозволило б чіткіше описати й визначити характер і специфіку тексту.

Мета статті полягає у дослідженні функціонування власних імен (ВІ) у казковому дискурсі романів Дж. К. Роулінг про хлопчика-чарівника Гаррі Поттера; аналізі вживання онімів як необхідних елементів казкового дискурсу, що визначають його характер і мають культурно-історичний вплив на нього; у характері інтеграції одиниць пропріальної лексики та змісту їхніх денотатів, яка є результатом лінгвокреативної діяльності автора.

ВІ, або оніми, - це індивідуальні найменування окремих одиничних об'єктів [4]. Ономастика, наука про ВІ, вивчає закономірності їхнього розвитку та функціонування. Лінгвістична за своєю сутністю, ономастика поєднує в собі історичний, географічний, етнографічний, культурологічний, соціологічний, літературознавчий аспекти, які допомагають виявити специфіку об'єктів, що називаються, традиції, які пов'язані з іменами. Через певну консервативність ВІ переживають час, за якого вони були створені, зберігаючи при цьому свідчення більш древньої мови, і містять велику мовну та позамовну інформацію, яку можна отримати лише за допомогою лінгвістичних методів [5]. ВІ живо реагують на зміни, що відбуваються в природі та суспільстві, тому оніми можуть слугувати хронологізаторами текстів, а також історичних і археологічних пам'яток.

Як стверджує Е.С. Отин, оніми не тільки здатні виконувати свою пряму й первісну функцію – бути назвами об'єктів навколишнього середовища, - але й проймаються вторинним, понятійним змістом, стають у мовленні експресивно-оцінювальними заміниками загальних назв (ЗН) [3, 5]. Вони збагачуються понятійними, або референтними, конотаціями, які органічно злилися з конотаціями емоціонально-експресивного плану.

За своєю інформативною сутністю ВІ відрізняються від апелятивів ((ЗН)) тим, що в основі їх інформації лежить не понятійний зв'язок, тобто зв'язок лексичної одиниці з поняттям, а денотативний, тобто зв'язок лексичної одиниці з позначуваним нею денотатом, оскільки зв'язок апелятива з денотатом опосередковується через поняття. ВІ, навпаки, виражає поняття лише при встановленні безпосереднього зв'язку з конкретним денотатом. Унаслідок цього інформативність ВІ не відзначається такою цілісністю і єдністю, як інформативність апелятива, а розпадається на ряд семантично автономних частин: мовленнєву, мовну й енциклопедичну інформації.

За допомогою мовленнєвої частини інформації ВІ здійснюється його зв'язок з позначуваним об'єктом. Енциклопедична інформація містить у собі комплекс даних про позначуваний об'єкт від мінімальних до максимальних. Мовна інформація ВІ – найнедоступніша його частина [6, 55]. Проте вона відіграє, на наш погляд, найважливішу роль у процесі досягнення адекватного функціонування оніма в дискурсі [7, 240].

Питання про наявність семантики у ВІ завжди викликало багато дискусій серед учених. Так, наприклад, польська ономастична школа чітко дотримується ідеї про відсутність семантики в онімах. Питомі особливості, що розрізняють ВІ та ЗН будь-якої мови, є основною проблемою лексикології. Від них залежать усі інші, більш часткові, ознаки окремих груп лексичних і семантичних розрядів. Велика кількість дослідників визначає відсутність семантики ознакою одиниць пропріальної лексики. Є. Курилович зазначив, що «замість того, щоб просто означати, як усі ЗН, ім'я, власне, називає». Ця теза може бути визначальною для аналізу всіх інших властивостей онімної лексики й розуміння її місця в мові й мовленні.

Деякі дослідники визнають наявність семантики у ВІ [2, 14]. Так, А. П. Критенко приймаючи в основному тезу англійського лінгвіста Алана Гардинера про семантичну повноту онімів, поділяв ВІ «на дві різко розмежовані групи: назви з багатого, або повною, семантикою і назви з бідною семантикою» [8, 18]. Головна увага вчених щодо цього питання зосереджується в основному на з'ясуванні тих рис, які вирізняють пропріальну й апелювативну лексику.

ВІ, як специфічні лексичні одиниці мови, з одного боку, імплікують у собі національну специфіку і колорит, а, з іншого - досить легко переходять з однієї мови до іншої, внаслідок чого їх називають найзагальнішими і найіндивідуальнішими, найміжнароднішими і найнаціональнішими словами. Відтак вивчення процесів їх переходу з однієї мови до іншої та особливостей їх функціонування в іншомовному дискурсі набуває особливого значення у часи високої інформатизації суспільства та дедалі тісніших контактів між народами.

Для повноцінного функціонування ВІ у мовленні необхідною умовою виступає наявність його конкретного лексичного значення. Для того щоб відбувся комунікативний акт, участь у якому бере те чи інше ВІ, необхідно знати, по-перше, що це є саме ВІ з притаманним йому загальним значенням і, по-друге – який саме тип денотата воно позначає, що зумовлює конкретизацію його значення. Проте для адекватного функціонування ВІ в дискурсі виявлення лише його конкретного значення буває недостатнім [9, 258-261]. Важливим фактором тут виступає притаманна ономастичним лексичним одиницям інформативність. Внаслідок втрати мовної інформації втрачається й мовленнєва при потребі ідентифікації позначеної особи, географічного об'єкта та ін. Відтак втрачається зв'язок ВІ із позначуванним денотатом і, відповідно, як результат, стає важкодоступною його енциклопедична інформація [6, 55]. З огляду на це можна вважати неправомірною думку, що для мовленнєвої й енциклопедичної інформації власної назви немає значення, з яким ступенем точності вона передається іншою мовою.

Якщо розглядати мовну інформацію ВІ в цілому, можна виділити такі його окремі компоненти, які виступають значущими у структурі оніма: 1) мовна приналежність; 2) структурна модель; 3) семантика апелювативної основи; 4) морфемне значення форманта власної назви; 5) граматична кореляція компонентів власної назви; 6) фонетичні й орфографічні особливості; 7) ставлення комуніканта до позначуваного об'єкта, особи тощо [7, 240].

Вивчаючи семантику (тобто зміст чи інформацію, що передаються мовою або її одиницею – морфемою, словом, словосполученням, реченням [10, 182]) ВІ, доречним буде зауважити, що необхідно розділяти значення літературних онімів від реальних, адже літературний онім (зазвичай антропонім) вже з самого початку не є ВІ в «прямому» значенні: він вже означає не конкретну особу, а певний типовий образ, його семантика вже «оброблена» в експресивно-емоційному плані [3, 12].

Вивчення ВІ, що зустрічаються в циклі романів Дж.К.Роулінг «Гаррі Поттер» дозволяє зробити наступні висновки: функція ВІ в художньому тексті залежить від жанру літературного твору; твори Дж. К. Роулінг про пригоди хлопчика-чарівника насичені ВІ, при цьому однією з найбільш значимих категорій у функціональному аспекті є антропоніми. Антропонімікон творів має двоїсту мотивацію: з одного боку, мотиваційні зв'язки відповідають реальному іменнику, з іншого – антропонімічна

система сприймається як штучна, вмотивована асоціативними зв'язками в контексті змісту самого твору. Всі антропоніми творів виступають в опозиції: персонажі реального світу, які, як правило, мають незначущі «звичайні» імена і персонажі магічного світу, які, навпаки, мають значущі (оказіональні чи алюзивні) імена; в тексті творів антропоніми вживані в різних функціях: номінативній, естетичній, емоційно-оціночній та інших [11, 144-149]. Найменування персонажів зумовлене своєрідністю казок, де бачення автором світу відображається не лише в подіях і реаліях твору, але й в іменах персонажів.

Добір прізвища й імені для свого персонажа у багатьох письменників є стилістичним засобом для глибшого розкриття змісту твору [12, 256]. Коли ВІ номінує героя, воно одразу ж отримує призначення не лише вказувати на позначуваний об'єкт, а й надавати йому той зміст і ті характеристики, які надає автор, і таким чином онім визначає якості персонажа. Прикладом таких процесів можуть слугувати ВІ творів письменниці Дж. Роулінг про Гаррі Поттера. Так, зустрічаємо такі ВІ, як *Albus Dumbledore* та *Voldemort*. Якщо проаналізувати ці імена, то можна дійти висновку, що вони дуже влучно визначають увесь зміст значення позначуваних ними об'єктів. За текстом казки "Harry Potter" *Albus Dumbledore* – це добрий чарівник, який викладає білу магію, і тут доречним буде зазначити, що з латини *albus* – це білий колір, тобто колір, який завжди асоціюють з добром, чистотою, мудрістю. *Voldemort* – це негативний персонаж, який править силами зла, несе за собою смерть і руйнацію, і в даній ситуації власне з самого оніма можна зрозуміти значення цієї назви, адже основа *mort* означає «смерть». Семантика цього оніма має настільки негативне й недобре підґрунтя, що всі герої оповідання навіть мають страх перед самим ім'ям цього персонажа, використовуючи при цьому заміники, а того, хто ненароком скаже його ім'я, уривають на півслові. Пор.: англ. *You-Know-Who*, укр. *Сам-Знаєш-Хто*; англ. *He-Who-Must-Not-Be-Named*, укр. *Той-Кого-Не-Можна-Називати*; англ. *You-Know-Who's-Name*, укр. *Ім'я-Сам-Знаєш-Кого*.

Іншим яскравим прикладом може слугувати ім'я ще одного негативного героя романів про Гаррі Поттера, професора й викладача настійок і захисту від темних мистецтв, якого звать *Severus Snape*. Його ім'я має для англомовного читача додаткову інформацію. Ім'я *Severus* – очевидна конотація до слів *severe* «суворий», «жорсткий», *severious* «суворий» і «серйозний». А англійське дієслово *snape* означає «критикувати, звинувачувати, гудити» [13, 62]. Як ім'я, так і прізвище цього персонажа яскраво свідчить про його нестерпний жорстокий характер.

Антропоніми циклу романів Дж. Роулінг про Гаррі Поттера можуть бути класифіковані за ономастичними розрядами: імена, прізвища, прізвиська, псевдоніми. Найбільш чисельна категорія – прізвища, на другому місці – імена, найменш чисельні – прізвиська та псевдоніми.

З точки зору мовного походження можна виділити англомовні антропоніми та їх деривативи: скорочені, пестливі, зменшувальні та фамільярні форми. Пор.: англ. *Ronald – Ron – Ronnie*; імена, запозичені з антропоніміконів інших мов, пор.: французької – *Malfoy*, латини – *Albus*. Існує тенденція в дитячих творах використовувати імена головних героїв в зменшувальній формі, проте в романах Роулінг діти – провідні герої творів – одержують, як правило, повні, «дорослі імена» (*Fred, Ron, Hermione*) з огляду на ті серйозні випробування, що чекають на них в оповіданнях. Отримання дитиною зменшувальної форми англійського імені має на те свої причини. Це дозволяє показати статус дитини в родині, відношення й почуття до дитини. Пор.: *Ginny* – найменша дитина в родині і єдина дочка з семи дітей; *Ronnie* – зменшувальна форма від *Ronald*, - так мати називає сина, в знак любові й турботи.

В романах про Гаррі Поттера зустрічаються імена, які можна назвати власними лише за певних умов. Приналежність їх до ономастичної лексики визначається контекстуальністю. Як правило, вони пишуться з великої літери. Пор.: англ. *Muggle*, укр. *магл* – людина, народжена в не магічній родині і позбавлена магічних здібностей [11, 146].

ВІ часто імплікують різні свідчення історичного, літературного, краєзнавчого характеру й наділені специфічним національним колоритом. Периферійне становище ВІ у лексичній системі мови створює умови для проникнення до цього шару екстралінгвістичної лексики. ВІ тісно пов'язані з різними сферами людської діяльності [7, 249]. У них відображається пізнавальний досвід народу, його культурно-історичний розвиток, моральні ідеали, вони акумулюють у собі різного роду інформацію і дають змогу простежити етноісторичні зв'язки мовного середовища, взаємодію з культурами інших народів.

Антропоніми можна також класифікувати на okazіональні, що викликають лінгвістичні асоціації, та алюзивні [1, 59], що викликають екстралінгвістичні асоціації. Реалізація алюзій пред'являє завищені вимоги до поінформованості, ерудиції та культури читача. Алюзії підсилюють естетичний вплив художнього твору на читача. Цей вплив заснований на інтенсивних асоціативних зв'язках, що поєднують текст із позамовною реальністю. За допомогою метафоричних ВІ текст певним чином прив'язується до людей і подій різних епох, культур, а також до інших літературних текстів. Причина цього полягає у великій різноманітності метафоричних ВІ. Вони складаються з імен історичних осіб, міфологічних персонажів, літературних героїв, посилання на історичні події.

Одним з прикладів героя з алюзивним іменем у казках «Гаррі Поттер» можна вважати головного позитивного персонажа – директора Гогвортсу *Альбуса Дамблдора* (*Albus Dumbledore*). Перша інформація, що її отримав Гаррі про *Альбуса Дамблдора*, була про те, що він переміг злого чаклуна на ім'я *Grindelwald* (*Гріндельвальд*). З цього виникає дві алюзії. По-перше, *Grindelwald* схоже на ім'я монстра *Гренделя* (*Grendel*) в норвезькій сазі восьмого сторіччя «Беовульф і Грендель» (*Beowulf and Grendel*). З цього виникає наступне цікаве спостереження щодо зв'язку між Гріндельвальдом і Дамблдором. Друге ім'я Дамблдора – *Вулфрік* (*Wulfric*). Можна розбити імена наступним чином: Беовулф на ВЕО = «бджола» та WULF = «вовк». Дамблдорове друге ім'я на WULF = «вовк» та RIC = «влада, правління». Якщо брати до уваги, що Дамблдор переміг Гріндельвальда, можна напевно вважати, що друге ім'я Дамблдора – це алюзія до Беовульфа, а ім'я Гріндельвальда – алюзія до Гренделя.

Інший цікавий приклад – *Granger Hermione* (*Грейнджер Герміона*). *Hermione* – королева в «*The Winter Tale*» Шекспіра, яка є «прикладом гідності без пихи, любові без пристрасті, ніжності без слабкості». Такими ж самими якостями наділила Дж. К. Роулінг подругу головного героя. Її образ цікавий ще й тому, що прізвище *Granger* означає «фермер», тобто героїня низького походження, але може стати королевою. В оповіданнях *Герміона* родом з не магічної сім'ї, тому деякі чарівники вважають її низького походження, але завдяки своїм здібностям стає найкращою студенткою школи – «королевою».

В дитячому оповіданні алюзивні ВІ дозволяють ввести оповідання в канву англійської і світової культури, осмислити на старому фоні новий сюжет.

Мета використання і алюзивних, і okazіональних ВІ полягає в більш глибокому розкритті образу персонажа автором. Okазіональні ВІ у творах Роулінг можна класифікувати по способу їх утворення:

1) загальні слова, що отримали статус ВІ:

- власне загальні слова: *Black* (чорний), - власник імені походить з сім'ї чорних чаклунів, *Granger* (фермер), - власниця імені маглівського роду;
- латинізми: *Albus* (з лат. білий), - власник імені – чарівник світлих, добрих сил;
- біологізми: *Lily* (лілія), *Petunia* (петунія) – власниці імен – сестри, ім'я *Lily* повністю відповідає характеру і зовнішності персонажу, а ім'я *Petunia* навпаки, виглядає гротескно, бо персонаж – неприваблива ззовні, сварлива жінка;
- архаїзми: *Dumbledore* (староанглійська форма слова “*bumblebee*” – джміль). Згідно слів Дж. К. Роулінг, вона уявляє, як він бродить по замку, щось наспівуючи собі під носа;

2) імена, що були утворені за допомогою морфологічних операцій:

- відсікання: *Hagrid* (від *hagridden*). Це прізвище може походити від різних староанглійських слів. Можливо, від староанглійського *hag* = *hægtesse*, що значить “*hedge-rider*”, тобто “той, сидить верхи на заборі”; огорожа – то була межа між цивілізованим світом і диким. А той, хто сидить верхи на заборі наполовину був у одному світі, а наполовину – в іншому. Можливо також, що воно походить від слова *haggard* – дикий, не приручений, некерований. Обидва варіанти додаткової інформації, що несе його ім’я – дуже показові, бо обидва підходять до образу Хаґріда. По-перше, він дійсно знаходиться на межі між двома світами: світом чарівників (його батько був чарівником), і світом велетнів (його мати була велеткою). По-друге, саме через своє походження, багато хто з чарівників вважав його і справді некерованим і диким;

- подвоєння приголосних: *Binns* – *Bin+n+s* (від *bin* – корзина, відро для сміття), прізвище професора, що дуже нудно викладав історію магії, давав багато непотрібної інформації про безкінечні гоблінські повстання, від чого всі студенти засинали;

- додавання афіксів, закінчень: *Prongs* – *Prong+s* (від *prong* – ріг оленя), прізвисько Джеймса Поттера, що вмів перетворюватися на оленя;

3) слова, що отримані складанням основ: *Malfoy* – *Mal+fo*y (від фр. *Mal* – поганий і *fo*y – віра, довіра), прізвище персонажа, якому не можна вірити;

4) імена, що викликають фонетичні асоціації: *Slytherin* (схоже на *snake* – змія, *snar* – різко і роздратовано розмовляти), прізвище завжди сердитого і роздратованого вихователя гуртожитку *Slytherin* [11, 147].

Інформативність ВІ досить багатогранна. Для адекватного функціонування ономастичної лексики в іншомовному дискурсі особливо важливу роль відіграє мовна інформація ВІ, оскільки внаслідок її збереження зберігаються мовленнєва й енциклопедична інформації, а також значення ВІ загалом [7, 250]. В такий спосіб досягається адекватність її функціонування.

На основі викладеного вище доходимо висновку, що дослідження ВІ у казковому дискурсі надзвичайно ефективно для усвідомлення значення елементів пропріальної лексики для розкриття і повного розуміння тексту.

ВІ, як специфічні лексичні одиниці, виступають невід’ємною частиною культурно-історичного розвитку суспільства, у процесі якого вони виникають. Тому, в результаті цього впливу, оніми відображають у тексті смислове навантаження і характер позначуваних ними об’єктів, тим самим обумовлюючи характер тексту, в якому вони функціонують.

Вирішення даної проблеми надзвичайно важливе для теоретичної ономастики й узагалі для лексикології. Її практична значимість полягає у можливості використання результатів дослідження у викладанні англійської та української мов, лексикології. Подальші дослідження проблеми наявності чи відсутності семантики в онімах є визначальними для всіх інших лексикологічних ознак і властивостей пропріальної лексики будь-якої мови.

SUMMARY

The article is devoted to proper names, functioning of which in fairy-tale discourse is a necessary condition for complete revealing of content and separate aspects of text. The choice of proper names for designation of a certain subject or a certain person is very important as this very process gives an opportunity to determine all the aspects of the denoted word in the best way. The use of proper names gives an opportunity to comprehend specificity of a text.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Виноградов В. С. Лексические вопросы перевода художественной прозы: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.04 / МГУ. – М., 1975. – 59 с.

2. Железняк І. Про деякі лінгвістичні ознаки власних назв // Мовознавство. – 2001. - №1-2. – С.13-18.
3. Отин Е. С. Материалы к словарю собственных имен, употребляемых в переносном значении // Вопр. ономастики: Собственные имена в системе языка. - Свердловск, 1980.- С. 3-13.
4. http://uk.wikipedia.org/wiki/Власні_назви
5. <http://www.krugosvet.ru/articles>
6. Суперанская А. В. Теоретические основы практической транскрипции. – М., 1978. – С. 55-57.
7. Дискурс іноземномовної комунікації. Колективна монографія. – Львів.: Видавництво Львівського національного університету ім. Івана Франка, 2001. – 495 с.
8. Крищенко А. П. До теорії власних назв // Ономастика. – К., 1966. – С. 18-21.
9. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. – М., 1973. - 366 с.
10. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. - К.: Видавничий центр «Академія», 2004. - 368 с.
11. Бережна М. В. Антропонімія дитячої літератури жанру фентезі // Нова філологія: Збірник наукових праць. - Запоріжжя: ЗНУ, 2007. - № 27. – 333 с.
12. Лесин В.М., Полинєць О.С. Словник літературознавчих термінів. - К.:Радянська школа, 1965. - 431 с.
13. Бережна М. В. Тринадцять етапів перекладу власних імен та назв // Вісник СумДУ. Серія “Філологія”. –2007. - №1, Том 2. – С. 62-66.

Надійшла до редакції 25 січня 2008 р.